

APRIL 1955

JAARGANG 58, AFL. 4

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

DE DRENTSE BEEKDALEN

H. J. W. SCHIMMEL.

(Afd. Natuurbescherming en Landschap van het Staatsbosbeheer)

I. *De betekenis voor natuurwetenschap en landschapsschoon.*

In tegenstelling met andere glaciale landschappen, zoals bijvoorbeeld de Veluwe, waar tijdens het Rissglaciaal de dalwanden van de rivierdalen tientallen meters werden opgestuwd, is Drente vrij vlak. Het centrum is een plateau met als hoogste punt het Ellertsveld bij Schoonoord. (± 20 m + N.A.P.). Dit plateau wordt in het oosten begrensd door de Hondsrug, een langgerekte terreinopwelling met een NW-ZO richting, die ten westen van Emmen een hoogte van ca 30 m bereikt. In het noorden en noordwesten worden het

Drentse plateau en de voortzetting daarvan begrensd door het veen- en kleigebied van Groningen en Friesland. In het zuiden en zuidwesten liggen de veenterreinen rond Coevorden en de laagterraszanden tussen Meppel en Ommen.

In het zwakglooiende landschap hebben de machtige smeltwaterstromen eertijds diepe oerstroombalen uitgeslepen. Door deze dalen stromen heden ten dage nog de beken, de natuurlijke waterlossingen van Drente.

De afwatering van het Drentse plateau vindt in hoofdzaak plaats in noordelijke en westelijke richting. Naar het oosten

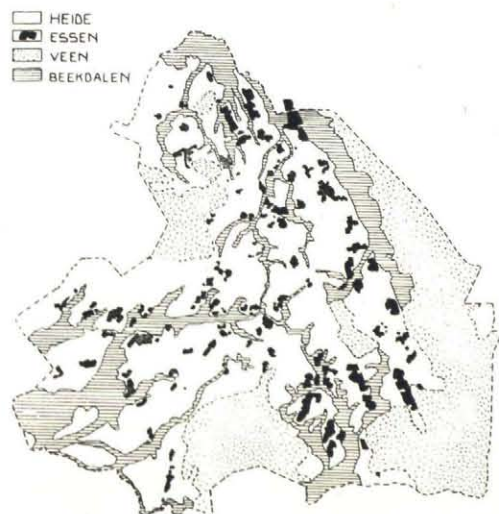

Fig. 1. *Reconstructie van het voormalige Drentse landschap.*

stroomt slechts één beek, het Voorste diep dat tussen Borger en Ees de Hondsrug doorsnijdt.

Parallel aan de Hondsrug liggen in het noorden enige lage ruggen die op de topografische kaart niet of onduidelijk tot uiting komen. Zij vormen de waterscheidingen van de noordwaarts afwaterende beken. Ze worden in hoofdzaak aangetroffen tussen Norg en de Hondsrug. Van Veen (1925) beschrijft deze vormen als kames, smeltwaterafzettingen langs dood ijs in het Risz-glaciaal. Zij bestonden dus reeds vóór het ontstaan van de oerstroomdalen.

De ZW-NO verlopende ruggen tussen Bakkeveen en Beilen daarentegen danken hun ontstaan juist aan de beken en smeltwaterstromen. Zij zijn dus jonger dan deze. Het zijn de smalle terrasresten, die bij de erosie door de smeltwaterstromen en later ook de beken zelf, gespaard bleven. De Drentse diepjes met hun talloze zijbeken stromen over het algemeen door brede dalen, die in geen verhouding staan tot de breedte der huidige beken zelf. De

dalen danken hun ontstaan en afmetingen aan de grote massa's smeltwater die na het terugtrekken van het landijs in het Risz-glaciaal hun weg zochten naar lager gelegen delen. In deze dalen ontstond later veengroei, waardoor ze veelal tezamen met de holocene beekafzettingen werden opgevuld.

In het oude Drentse landschap was de typische structuur van deze beekdalen duidelijker te onderscheiden dan tegenwoordig. De sappige groenlanden, ook wel „maden” genaamd, meestal door oude houtwallen omzoomd, lagen scherp begrensd in de uitgestrekte heidevelden die, tezamen met de verspreide loofhoutcomplexen, de kenmerkende begroeiing uitmaakten van het grootste deel van het Drentse landschap.

De ontginningen van de laatste halve eeuw hebben de toestand echter ingrijpend veranderd. De „velden” zijn grotendeels verdwenen. Naaldbos, bouw- en weiland hebben de eeuwenoude heide verdrongen. Op de meeste plaatsen zijn de beekdalen nauwelijks meer als zodanig te herkennen, vooral daar met de ontginning van de aangrenzende heidevelden de houtwallen die de scheiding vormden tussen heide en groenland veelal werden geslecht. Dit is ook vaak het geval geweest met de wallen en hagen, die dwars op de stroomrichting stonden.

Door de sterk toegenomen ontginningen van de hoger gelegen heidegronden trad eveneens een verandering op in de waterloopkundige toestand van de Drentse beken. De ontginningen hielden minder water vast dan vroeger de woeste gronden. De aanvoer op de waterlossingen nam sterk toe, vooral bij regenperioden en in tijden met weinig verdamping. Hierdoor raakten, in sterkere mate dan voorheen, zelfs des zomers de midden- en beneden-

Fig. 2. *Beekdal Gasterense diepje.*

strooms gelegen maden plaatselijk overstroomd. Deze toenemende wateroverlast is, landbouwkundig gezien, ongewenst. Vandaar het plan, de Drentse beken te normaliseren.

Die kleine meanderende riviertjes, waaraan Drente zo rijk is, zijn echter voor de geomorpholoog van grote waarde. In dit verband zij gewezen op het belangwekkende werk van Kuenen in 1944, die in een groot

aantal Drentse beken (Oude Vaart, Peizer diep, Eelder diep, Drentse Aa etc.) een onderzoek heeft verricht naar het voorkomen, het ontstaan en het wezen van meanders. Reservering van een aantal natuurlijke beeklopen is alleen in dit verband reeds gewenst.

De niet verontreinigde beken zijn ook uit hydro-biologisch oogpunt van bijzondere betekenis. Tal van organismen, die door de

Fig. 3. *Looner diep*.

toenemende vervuiling van onze openbare wateren zeldzaam zijn geworden, kunnen hier nog worden bestudeerd. Dit geldt zowel voor de flora als voor de fauna. Zo ontdekte Smitsaert tijdens een globaal hydro-biologisch onderzoek van de Drentse beken twee nieuwe diersoorten voor ons land. Dit waren, een watermijt, *Hydrachna skorikowi*, en een eendagsvlieg, *Brachycercus harrisella*. Een nieuwe vondst voor

Noord-Nederland was ook de Elrits (*Phoxinus phoxinus*), die hij in het Amerdiep ontdekte.

Een zeer belangrijk element van de Drentse beekdalen vormen de „maden”, de beekdal-groenlanden. Deze oorspronkelijk onbemeste hooilanden herbergen verschillende levensgemeenschappen, die heden ten dage vrijwel nergens elders meer worden aangetroffen. Ze zijn met hun rijkdom

Fig. 4. *Amer diep*.

aan planten, zoals Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*), Gevlekte orchis (*Orchis maculata*), vrijwel verdwenen zeggesoorten als Tweehuizige zegge (*Carex dioica*) en Zeldzame zegge (*Carex appropinquata*), Parnassia (*Parnassia palustris*), Adderwortel (*Polygonum bistorta*), Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*), Moeraszoutgras (*Triglochin palustris*) etc. een dorado voor de florist. Naast hun be-

tekenis in vegetatiekundig en floristisch opzicht hebben de vaak uitgestrekte groenlanden veelal een grote waarde als broedterrein voor weidevogels, zoals Kievit, Grutto, Tureluur, Watersnip en andere. De Drentse beekdalen bezitten in de derde plaats een zekere vermaardheid door hun rijkdom aan houtsoorten. In de hagen en wallen van het Amerdiepje bv. worden vrijwel alle houtige gewassen uit Noord-

Fig. 5. Zeegser loopje.

Nederland aangetroffen. Daaronder bevinden zich ook zeldzamere soorten zoals bv. de Laurierwilg (*Salix pentandra*). Bovendien zijn deze beekdal-hagen een wijkplaats voor de oude bosflora uit de beekdalen, die in vroeger tijden ongetwijfeld rijk aan loofbossen zijn geweest. De meestal zeer dichte en ruige houtwallen zijn bovendien ideale broedgelegenheden voor tal van kleine vogelsoorten.

Doch niet alleen uit geomorphologisch en biologisch oogpunt zijn de Drentse beekdalen zo belangrijk, ook landschappelijk zijn deze fraaie groenlanden, doorsneden door kronkelende beekjes en omgeven door bosjes en houtwallen, van onschatbare waarde. De bloemrijke madelanden langs het Lieverder diep, het Gasterense diepje en het Looner diep kunnen in de voorzomer zelfs een vergelijking met de kleurenpracht van een alpenweide zeker doorstaan.

Behalve de drie genoemde elementen van het beekdal — de beek, de groenlanden en de houtwallen — is ook de directe omgeving van het beekdal van grote betekenis

bij de beoordeling van de natuurwetenschappelijke waarde en het landschapsschoon. Beekdalen, begrensd door heidevelden, min of meer natuurlijke loofhoutbossen, of strubbenvegetaties, zijn uiteraard van meer betekenis dan die dalen waarbij de aangrenzende woeste gronden in cultuurland zijn omgezet.

Kort samengevat zijn dus de volgende beekdalen van betekenis voor natuurwetenschap en/of landschapsschoon:

- a. De beekdalen met niet verontreinigde, al of niet natuurlijke beeklopen.
- b. De beekdalen met een al of niet verontreinigde beek, die echter nog een natuurlijke loop bezit. Deze beken zijn uit geo-morphologisch oogpunt van betekenis.
- c. Beekdalen met half-natuurlijke, onbemeste hooilanden. Deze hooilanden zijn in floristisch en vegetatiekundig opzicht, en meestal ook als broedterrein voor weidevogels, belangrijk; hun landschappelijke waarde is veelal groot.
- d. Beekdalen waarvan de houtwallen nog intact zijn. Dit zijn vaak ware juweel-

Fig. 6. Anderense diepje.

- tjes van landschapsschoon, terwijl ze als refugia voor bosplanten van groot belang zijn.
- e. Beekdalen die over betrekkelijke grote lengte worden begrensd door heidevelden of natuurlijke bosresten.
- f. Beekdalen die van betekenis zijn als broedplaats voor weidevogels.
- Uit dit alles blijkt de grote waarde van de

oude Drentse oerstroomdalen voor de natuurwetenschap en het landschapsschoon. Het is daarom van het grootste belang dat bij de op handen zijnde normalisatie ook met deze belangen terdege rekening wordt gehouden.

In een volgend artikel zal nader worden ingegaan op de flora en vegetatie van de groenlanden in de Drentse beekdalen.

Litteratuur:

- J. Botke, De Hondsrug. Groningen 1928.
- F. J. Faber, Nederlandse Landschappen. 1942.
- Ph. H. Kuenen, De Drentse riviertjes en het meandervraagstuk. Gedenkboek van Dr Ir P. Tesch m.i. Verhandelingen van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland. Geol. serie deel XIV (1944-'45).
- Jac. P. Thijsse, Onze beken. D.L.N. 38e jrg. (1934) blz. 369-374.
- J. v. Veen, Heuvelruggen in Drenthe. Nieuwe Drenthse Volksalmanak, 43e jrg. (1925) blz. 71-80.
- Verslagen en mededelingen van de Directie van de Landbouw 1917 no 1. De invloed van waterafvoer op het Nederlandse Landbouwbedrijf.

DE ZANDHAGEDIS, *Lacerta agilis* L.

C. F. VAN DE BUND.

De Zand- of Duinhagedis, in het duingebied en de zandstreken van het midden van ons land de meest voorkomende hagedisoort, is op het eerste gezicht van de Kleine hagedis en de Muurhagedis te onderscheiden aan haar stevige, gedrongen lichaamsbouw en haar dikke, stompe kop. De kleur is grijsbruin tot bruin met drie overlangse rijen van donkerbruine tot bijna zwarte vlekken, waarvan de meeste een witte stip bevatten. De mannetjes hebben in de paartijd groene tot geelgroene zijden. In de loop van de zomer verkleurt het groen via bruin- of grijsgroen tot bronskleurig bruin. Sommige mannetjes verkleuren echter maar zeer weinig en behouden hun groene flanken tot in het najaar.

Variaties in kleur en tekening komen zeer

veel voor. Een algemene afwijking is bij de mannetjes het ontbreken van de twee zijdelingse vlekkenrijen, zodat alleen bovenop de rug een lengteband loopt; de zijden zijn dan geheel met kleine donkere vlekjes getekend. Ook ziet men het zwarte pigment vaak verdwijnen. De zwartbruine vlekken worden dan bruin tot soms fraai roodbruin. Het pigmentverlies kan zelfs zover gaan, dat alleen de grondkleur van de rug overblijft, zodat de dieren geheel egaal zandkleurig zijn; de mannetjes van deze variatie hebben effen groene zijden. In de omgeving van Wageningen en Rhenen heb ik deze vorm dikwijls gevonden. Ook kan het zwarte pigment zich uitbreiden, vooral bij de mannetjes. Hierdoor kunnen de zwarte vlekken groter worden en tevens